

ÖRÖKSÉG

VAJDA GÁBOR

KÁZMÉR ERNŐ FOLYÓIRATA ÉS LEVELEZÉSE TEVAN ANDORRAL

Kázmér Ernő, mint a huszadik századi magyar irodalom kritikusja és egyik sokat ígérő, mégis rövid életű folyóiratának szerkesztője, az 1913 októberében indított Májusban hallat először magáról. A fejlécen az ő neve mellett a Pajzs Eleméré is szerepel, mégis ő vállalja a szervezési munkát, a levelezést és a kéziratok begyűjtését, mert miként egyik levelében írja,¹ kollégája betegeskedése miatt „Tulajdonképpen az egész ügynek egyedül én vagyok a lelke”. Lapja számos fiatal szerzőt és még több kritikust vonultat fel, közöttük azokat, akik félmjelzett nevei az új magyar irodalomnak: Szabó Dezsőt, Kassák Lajost, Franyó Zoltánt, Kaffka Margitot, Nagy Lajost, Karinthy Frigyes és Komlós Aladárt. Programjuk, melyet Szabó Dezső hirdet meg az első számban *Esztétika* címen, expresszionista hangvételű és célkitűzésű; legfőbb feladatuknak individualista-impresszionista elszigeteltségük túlhaladását tartják. Meggyőződésük, hogy az emberi szubsztancia a szavak mögötti mélységben rejlik, s aki idáig leás, egy új közösségre lelve, megszabadulhat felszíni énje társtalan gyötrelmeitől. „Milyen jó megpihenni az éntől, visszanyugodni a mindenbe” — sóhajt fel Szabó Dezső, de — s itt rögtön ki is derül, hogy kedélye teljesen eltávolítja a szelíd Maeterlincktől² — azt is bevallja, hogy mi az ára ennek az egyensúlynak: „Mióta lélek perversálódott az emberbe s szavakba idefeszült a minden élettől, egy nagy tragikum van: az akarat.”³ A platonai visszavágyódással, a passzív maeterlincki kontemplációval nem valósítható meg újra az azóta profanizálódott darabokra hullott ősi egység, a mindennel és mindenkivel ölelkező, „végtelenbe derülő”⁴ misztikus közösség, mert csupán akarattal, permanens akarattal győzhetjük le hangulatok változékony hullámain hánykolódó, egoizmusában gyötrődő énünket. Kázmér Ernő (és kívülre még sokan mások) egy évtizedig fog vergődni e Szabó Dezső által zseniálisan dialógusformában megfogalmazott dilemmában, a misztikus testvériesülő közösségi én és a jelenségek tarkaságának feminin szédületben alárendelődő, a hatásokat képlékenyen befogadó én — dualizmusában. Érdekes, hogy a férfias teremtő principiumot és az esztétikai hitet a nő képviseli a

csüggettségét a magyar táj eredendő passzivitásával igazoló férfival szemben. „A szép harc és akarat és akarat: az ember győzelme az akarat szenvedésében. Az emberi szolidaritás függetlenítése a haláltól; ez a szép.”⁵ Ennek ellenére a Május csak egyik hajszálere annak a gyökérzetnek, mely a magyar expresszionizmust feltáplálta. Szépirodalmi termése és kritikai mérceje mintha Szabó Dezső dialógusának drámai szituációját igazolná: az impresszionista-szecceszionista elemek túltengnek. Ezt — Kázmér illetően — az támasztja alá, hogy ebben az időben a divatos bécsi író, Peter Altenberget olvassa és fordítja leginkább.⁶ Az *Éjjeli muzsikáról* írt kritikában Nádas Sándor dekadenciáját is vele rokonítja. Keresve sem írhatott jellemzőbb kezdősorokat: „A züllött zürzavaros pesti éjszaka minden zokogó kis nyomorúságát, tele aggatva hangulattal, undorral, kétségbeeséssel, írta meg Nádas Sándor első könyvében, a maga érzésvilágától feldúlva és megkínózva.”⁷ Hasonlóképpen ír Szép Ernőnek *Az egyszeri királyfi* című szecceszíós mesejátékáról,⁸ melynek Élet és Halál között szédülten vergődő királyfija Hoffmannsthalt juttatja eszébe, noha ugyanúgy hivatkozhatott volna Maeterlinck drámáira is.

A Május a negyedik szám után, 1914 januárjában megszűnt. Ennek körülményeiről Kázmérnak a Tevan Andorral, az új könyvek egyik legismertebb kiadójával, a magyar művelődéstörténet jelentős alakjával folytatott levelezése tájékoztat. A kapcsolat a folyóirat ürügyén teremtődik meg közöttük. Tevan egyik levelében arról ír, hogy milyen feltételek mellett venné át a Május nyomtatását; Kázmér viszont recenziópéldányokat kér tőle folyóirata számára, és fordításokat ajánl fel kiadásra. Az anyagiakban nem tudnak meg egyezni, kapcsolatuk ennek ellenére nem szűnik meg, hanem a kritikus és a kiadó termékeny szövetségéhez vezet, aminek eredményeként az új világ- és magyar irodalom kiemelkedő terjesztőjére talál a tízes évek második felében Magyarországon és a húszas évek közepén Csehszlovákiában. Ezenkívül belőle születik Kázmér egyetlen könyve, a világirodalmi kritikákat tartalmazó *Idegen portrék*.⁹ Kázmér kezdetben határtalanul lelkesedik Tevan erre vonatkozó ajánlatán, de a néhány hónapig tartó várakozás közben indokolatlanul elfogy a türelme (nem véletlenül került idegkimerültségében egy időre a herculesfürdői szanatóriumba), és megbánja, hogy kipisztálták elefántcsonttornyából a könyvpiacra. A levelezés arról is tudósít bennünket, hogy Kázmér először háborús írásainak kiadására gondolt, valamint hogy Tevan tanácsára hagyta ki gyűjteményéből nagy kritikusi tévedését, az Omptedáról írt, oktalanul dicsérő méltatást.¹⁰ Belőle tudjuk azt is, hogy a „magyar viszonyokról” egy — Anatole France *Histoire Contemporaine* című munkájához hasonló — íráson dolgozott, melyet ha befejez, Tevan minden további nélkül kiad.

Kázmérnak természetesen jól felismert érdeke, hogy kiadójának minél részletesebben beszámoljon kritikusi pályájának fejlődéséről, arról, hogy mely folyóiratokkal sikerült kapcsolatot teremtenie. A Héten kívül, amelynek rendszeres munkatársa, ezek közé tartozik a Nyugat, a Magyar Figyelő, az Erdélyi Szemle, a Dicső Lapok, az Esztendő, az Új Nemzedék, a Komédia, a Társaság, a Virradat és a Krónika; de elsősorban a Világ, ahová hetente ír könyvekről, gyakran szígnő nélkül is. Azt is említi, hogy a forradalom idején indult folyóiratok közül kettőnek munkatársa: a Tháliának és a Vörös Lobogónak. De mindenekelőtt azt újságolja boldogan, hogy könyve megjelenése után alig két hónapra öt lap is méltatta esszéketét: a Világ, A Hét, a Nagyvárad, az Er-

déli Szemle, a Kolozsvári Hírlap. A következő két hónap pedig újabb tizenhat ismertetőt hoz, igazolva a korábbi gyerekes önhittségnek tűnő reményeket.

E leveleiben vallja be ugyanakkor azt is, hogy elsődleges feladatának a könyv ismertetését tartja, ezért természetesen alkalmazkodik a szerkesztőségek politikai és művelődéspolitikai szempontból egymásnak olykor homlokegyenest ellentmondó koncepciójához. Ha tudjuk, hogy mennyire tipikusan liberális polgár volt, nem tarthatjuk ezt gerinctelen megalkuvásnak, az önálló világnézetre való törekvés teljes hiányának. Még kevésbé, ha a Nyugat jelentősebb kritikusaiknak következtetlenségében kifejeződő következetességéről, tudatos relativizmusáról sem feledkezünk meg.¹¹ Kázmér is korának, de még inkább osztályának tipikus gyermeke volt, s a kritikus egyéniségét a mindig, minden körülmények között és minden egyéni törekvéssel szembeni alkalmazkodásban érezte hitelesnek. Babits *Az európai irodalom történetében* az egyéniség nietzschei túlfeszülését, a többséggel szembeni agresszivitását, tehát a külső önmegvalósulást; másfelől a tolsztoji szelídséget, a többséghez való tudatos alávetettséget, tehát a belső önmegvalósulást — mint a kor szélsőségségében jellemző emberi magatartást említi.¹² Kázmért alkata és hajlama, de tudatos törekvése is e másik véglethez közelíti — legalábbis a közéleti magatartásában. Igaz, irodalmi esszéiben sem követeli az arisztokratikus übermenschet, legfeljebb hódolattal méltatja az ilyen irányú írói törekvéseket. Minden komolyabb törekvést, minden világnézetet méltányolni — ez is törekvés, ez is világnézet. S mint nála nagyobb mintaképei, ő is ezt vallotta magáénak. Pedig, Majtényi Mihály visszaemlékezése szerint, senki sem volt nála jobban korlátainak tudatában, mikor egy ízben kijelentette: „Csodálatos szemellenző tud lenni éppen az, hogy nincs szemellenző.”¹³

Kázmér Ernő levelei azért is jelentősek, mert olyan nem közömbös életrajzi mozzanatokról is beszámolnak, melyek ismerete elengedhetetlen e jellegzetesen közép-európai kritikus pályá megértéséhez. Arról is tájékoztatnak, hogy Kázmér Ernő, apja foglalkozását folytatva, a magánéletében fakereskedő ügynök volt, s hogy hivatalos útjai már a tízesévek második felében Kemenczére, Szlavóniába, valamint a Felvidék városaiba és hegyei közé vezették. Nem véletlen tehát, hogy a Tanácsköztársaság bukása után rövidesen éppen Csehszlovákiába távozik, hogy a harmincas évek elején Jugoszláviába, az egyetemes irodalmi horizontokat addig nélkülöző kisebbségi magyar irodalomba érkezik. Milyen nagy s egyben milyen csekély a távolság tisztviselő léte és irodalmi énje között! Nagy — mert a könnyű hangulatoktól indul és a pszichológia tudománya előtt megnyílhatatlan mélységekig, a kimondhatatlanig, a mindenkivel közösig hatol. Kicsi — mert gyakran ír megrendelt, s ha tárgyában nem, hozzáállásban mindenképpen kötött ismertetőket és cikkeket. Később, a harmincas években már túl van e kényszerhelyzeteken, s már csak érett világnézetének és esztétikai szemléletének szellemében ír. Ekkor már nemcsak polgári foglalkozás, hasznos jövedelemforrás a faügynökség, hanem a megélhetés, tehát a szabadság, a függetlenség biztosítója. Ezért már megvetően nyilatkozik az újságírói találékonyságról, szenzációkultusról. Írhatna, cikkeit nem egy helyen és nemcsak magyar nyelven fogadnák szívesen; ehelyett az ifjú Majtényi Mihály elképedésére kijelenti, hogy „Akkor már inkább fát árulok, hogy szabadon élhessek könyveimnek...”¹⁴

A tízes években azonban sem politikában, sem esztétikában nincs egyértelmű véleménye. Mind a levelezése, mind pedig megjelent kritikái, ismertetői

és cikkei kívülről nehezen körülhatárolható, ingadozó, mintaképek között botladozó, mély válságokkal küzdő, kialakulatlan egyéniségnek mutatják. Leveleinek tanúsága szerint betegségek is gyötörték, s idegkimerültség miatt huzamosabb időt töltött Herkulesfürdön, a davosi szanatóriumot pedig — feltehetően — gyöngye tüdeje miatt látogatta meg. Ez ad magyarázatot rapszodikusságára, gyors fellelkesedésére és lelohadására, arra, hogy Tevan Andorhoz írt leveleiben — pillanatnyi hangulatától függően — egyszer tiszteletteljesen udvarias, s optimista öntudatában hódolatteljes, másszor — ami nem független attól, hogy a kiadó csak minden második levelére válaszolt — erőszakosan követelőző, sőt fenyegető is. A kettősség abban is jelentkezik, hogy szomjúhozza a dicsőséget, ugyanakkor pedig viszolyog a nyilvánosságtól.

A Tanácsköztársaság bukása után hosszú ideig szünetel köztük a kapcsolat. Kázmér 1927-ben Pozsonyból keresi fel egy levélben, melynek sorai arról is tanúbizonyságot tesznek, hogy mit jelentettek számára a magyarországi könyvek, s hogy miben látja szerepét a kisebbségben élő magyarság kultúrájában: „Kedves Tevan Andor, ha jól emlékszem, néhány évvel ezelőtt írtam és életjelt is adtam magamról és sokáig sajnáltam, hogy nem kaptam magától érdemleges választ, mert hiszen az a barátság felújításán kívül, Önnek jó üzleteket is jelentett volna, lévén magam itt Szlovenszkóban a magyarországi könyveknek egyetlen mentora, hűséges figyelője és recenzátora. Evek óta minden pesti kiadóval nexusaim vannak, több napilapban van könyvrovatom és Réti és Fejes igazgató urak szerint igen nagy szolgáltatokat tettem a magyar könyveknek.” Azzal is eldicsekszik, hogy „könyvszemlé”-ben is dolgozik, amit ötezer könyvvásárló havonta ingyen kap. A levélírás időpontjáig három számban már közreműködött. Ebben szeretné hirdetni Tevan könyveit.

Már ennyiből is kirajzolódhat e látszólag határtalan és gerinctelen liberalizmus elvi alapja. Ennek az a lényege, hogy a szép közös nevezőre jusson a hasznossal. Kázmért tehát nemcsak az ízlése irányítja a könyvek kiválogatásában, s olykor még az értékelésében sem. Az ideák rajongóját az üzletember anyagi érdekei tartják biztos evilági egyensúlyban. Annyira áthatja egymást e két mozzanat, hogy szinte nem is tudnánk megmondani, melyik az elsődleges. Mert igaz ugyan, hogy mindenekelőtt az üzletember vállalja anyagi hasznot is hozó feladatként a legújabb könyvtermés népszerűsítését, írásai ennek ellenére nem mindig merülnek ki a vázlatos, kötelességszerű ismertetésben, a töle idegen irányzatok iránti tárgyilagosságban, mivel a műveket leginkább a saját életérzésén át érzékeli, a saját világát olvassa beléjük. Természetesen azok az írásai mondhatók sikerülteknek, azok tekinthetők kritikáknak — ilyen például az *Idegen portrék* anyagának túlnyomó része —, melyekben az ízlés az írói törekvéssel találkozva lényegében ennek tudatosítását végzi; amikor tehát két rokon érzékenység éles fényt vet egymásra.

J E G Y Z E T E K

1. A lap indulási körülményeiről és szerkesztési problémáiról a MTA levéltárában található — Tevan Andorral folytatott — Kázmér-levelezés tájékoztató.
2. Maeterlinck nagy hatással volt a magyar irodalmi szecsesszióra. Az Új Symposionban megjelenő tanulmányom részletesen fejtegeti, hogy mit jelentett az induló Kázmér Ernő számára.
3. Május, 1913. okt. 1. sz. 2.
4. Kázmér Ernő leggyakoribb — alkotókat jellemző — szókapcsolata, mely többször előfordul kritikáiban, némileg módosult formában, de ugyanebben a — kontemplatív miszticizmus, kiegyensúlyozatlan szecsesszionizmus és expresszionista voluntarizmus közötti — értelemben.

5. Május, uo.
6. Vö. Kázmér Tevannal folytatott levelezésével.
7. Nádás Sándor: *Éjjeli muzsika*. Május, 1914. jan. 40.
8. Szép Ernő: *Az egyszéri királyfi*. Uo. 45.
9. Békéscsaba, 1917.
10. E kritika A Hétben jelent meg (A német *Maupassant*. Georg Freiherr von Ompteda. 1915. okt. 31. 627.) a mai irodalomtörténetekben (Fritz Martini: *Deutsche Literaturgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart, 1968; Halász Előd: *A német irodalom története*. I—II. Budapest. 1971) már ismeretlen szerzőről.
11. Ignotus a konzervatív kritikával csatározva relativista módon érvel: csupán az új olvasóközönséget kielégítő új irodalom elismertetése a célja. Az a jelszava, hogy „a művésznak csak egy kötelessége van: hogy az legyen, aki”, viszont „A művészetet nem lehet igazgatni, csak tudomásul venni lehet”. (*Irodalmi modernség*. 1908. *Ignotus válogatott írásai*. Budapest, 1969. 625.) Schöpflin még megértőbb: a konzervatívoknak — többek között Vargha Gyulának és Beöthy Zsoltnak — is megadja a kijáró tiszteletet. (Vargha Gyula. 1916. Beöthy Zsolt. 1922. Schöpflin Aladár: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1967. 310—324., illetve 406—410.) Komlós Aladár bevezetése szerint Schöpflin „úgy oldotta meg a dolgot, hogy hű maradt az öregek tehetségesebbjeihez, de megértő türelmet tanúsított a fiatalok iránt is.” Schöpflin Aladár. Uo. 8.
12. „Nekünk akkor Európa egész szellemi élete úgy tűnt föl, mint egy hatalmas párbeszéd vagy dilemma a Tolsztoj és Nietzsche szelleme között.” Babits Mihály: *Fin de siècle és huszadik század*. Az európai irodalom története. Budapest, 1946. 652.
13. Majtényi Mihály: *Magányos hajós. Szikra és hamu*. Újvidék, 1963. 88.
14. Uo. 82.

